

פרשת ניצבים: האם ניתן לפסוק הלכה על פי בת קול

בס"ד

פתיחה

בפרשת השבוע כותבת התורה (דברים ל"א-יד) "כי המצווה הזאת... לא נפלאה הוא ממך ולא רחקה היא... קרוב אליך הדבר מאד בפיך ובלבבך לעשותו". (כפי שראינו בעבר (ניצבים שנה ג'), נחלקו הראשונים לאיזו מצווה מתכוונת התורה. דעת הרמב"ן (שם), שכוונת התורה למצוות התשובה, ויש לקיימה באמצעות הלב (החרטה) והפה (הידין), והיא איננה רחוקה וקשה. ובלשון הרמב"ן:

"המצווה הזאת" - על התשובה הנזכרת, ונאמרה בלשון הבינוני לרמז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן. וזה טעם בפיך ובלבבך לעשותו - שיתוודו את עוונם ואת אבותיהם בפה, וישבו בליבם אל ה', ויקבלו עליהם היום התורה לעשותה לדורות כאשר הזכיר אתה ובניך בכל לבבך."

רש"י (שם) חלוק וכתב, שאין הכוונה למצווה ספציפית כפי שטען הרמב"ן, אלא לכללות התורה אותה יש לקיים, והיא איננה רחוקה. לשיטתו כאשר התורה כותבת שהדבר נמצא בפה ובלב, כוונתה לומר שחלק מהמצוות מקיימים בלב (כמו מצוות אהבת ה' ויראתו), וחלק מקיימים באמצעות הפה (כמו לימוד תורה ותפילה).

מהפסוק 'לא בשמים היא', לומדת הגמרא (בבא מציעא נט ע"א), שאין ללמוד או להכריע מחלוקת הלכתית על פי בת קול, ואף לא על פי נביא (תמורה טז ע"א). בעקבות כך נעסוק השבוע בשאלה, מהי בת קול, האם יש מקרים בהם בכל זאת למדים 'ממנה' הלכה, והאם יש להתייחס לשו"ת מן השמים, שו"ת שנכתב על ידי אחד מבעלי התוספות שקיבל תשובות לשאלותיו מהשמים.

מהי בת קול

כדי לענות על השאלה האם אפשר לפסוק הלכה על פי בת קול, ראשית יש לפתוח בשאלה מה היא בת קול המוזכרת פעמים רבות בגמרא. למרות המחלוקת בין המפרשים השונים בביאור הסיבה שקראו לה בת קול, הרי שאין מחלוקת ביניהם שדרגתה פחותה ממדרגת הנבואה וממדרגת רוח הקודש, כפי שכותבת הגמרא במסכת סנהדרין (יא ע"א).

א. **התוספות** (סנהדרין יא ע"א ד"ה בת קול) כתבו, שהיא מעין קול היוצא מהשמים, אבל לא היו שומעים את הקול עצמו, אלא מעין הד היוצא מתוך הקול המקורי, ולכן קוראים לה 'בת' קול ולא קול. ב. **התוספות יום טוב** (יבמות טז, ו) ביאר, שקוראים לה בת קול כיוון שהיא דרגה נמוכה ואף חלשה מהקול המקורי, שהוא קול הנבואה.

פסיקת הלכה

האם מותר לפסוק הלכה על בסיס בת קול? לכאורה, מדברי הגמרא במסכת תמורה (טז ע"א) עולה בפשטות שלא. הגמרא כותבת ששלושת אלפים הלכות נשכחו בימי משה. כאשר ביקשו מיהושע, שמואל ופנחס שישאלו את הקב"ה מה נשכח, השיבו להם שאין באפשרותם, כיוון "שלא בשמים היא". למרות פשטות דברי הגמרא הנ"ל, נראה שיש סתירה בין הגמרות בשאלה זו:

מצד אחד הגמרא במסכת בבא מציעא (נט ע"ב) מביאה, שכאשר נחלקו חכמים ורבי אליעזר בסוגיית 'תנורו של עכנאי', רבי אליעזר ניסה להביא מספר ראיות ניסיות כדי להוכיח את שיטתו, אחת מהן היא בת קול האומרת שההלכה כרבי אליעזר. למרות זאת, עמד רבי יהושע ואמר שמיום שניתן תורה לעם ישראל, לא בשמים היא, ואכן אין הלכה כרבי אליעזר. ובלשון הגמרא:

"חזר ואמר להם (רבי אליעזר): אם הלכה כמותי - מן השמים יוכיחו. יצאתה בת קול ואמרה: מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום! עמד רבי יהושע על רגליו ואמר: לא בשמים היא. מאי לא בשמים היא? אמר רבי ירמיה: שכבר נתנה תורה מהר סיני, אין אנו משגיחין בבית קול, שכבר כתבת בהר סיני בתורה אחרי רבים להטות."

מצד שני הגמרא במסכת עירובין (יג ע"א) כותבת ששלוש שנים נחלקו בית שמאי ובית הלל כמו מי יש להכריע במחלוקתם, ומאחר שלא הגיעו להכרעה יצאה בת קול ואמרה, שעל אף שאלו ואלו דברים אלוקים חיים, ויש סברא בכל שיטה ושיטה, מכל מקום למעשה הלכה כדברי בית הלל. כיוון שכך גם נוהגים להלכה, ומכאן עולה שניתן לסמוך להלכה על דברי בת קול.

מחלוקת הפוסקים

נחלקו המפרשים כיצד ליישב את הסתירה:

א. **רב ניסים גאון** (ברכות יט ע"ב) כתב, שאכן יש לסמוך להלכה על דברי בת קול וכדברי הגמרא בעירובין הקובעת שהלכה כדברי בית הלל. מעשה רבי אליעזר שיצאה בת הקול ואמרה שהלכה כמותו ובכל זאת לא נפסק כמותו, דחק ליישב שכוונת בת הקול היתה לומר שהלכה כרבי אליעזר בכל מקום חוץ ממקרה זה.

גם **התוספות** (עירובין ו ע"ב) סברו שלא ייתכן לפסוק הלכה כנגד בת קול ולכן הלכה כדברי בית הלל, ומשום כך כתבו ליישב שכאשר בת קול יצאה במקרה של רבי אליעזר, ברור היה שאין זה משום שהיא אכן סברה שהלכה כמותו, אלא מחמת כבודו, שציווה שבת קול תתגלה ותאמר שהלכה כמותו. ובלשון רב ניסים גאון:

"וזה שאמרו יצאת בת קול ואמרה מה לכם אצל רבי אליעזר שהלכה כמותו בכל מקום ראיתי בו ב' תשובות. האחת כי בת קול לא אמרה שהלכה כמותו בדבר זה אלא בכל מקום סתם הוא שאמרה ואפשר לומר כי בכל מקום זולתי זה המקום..."

ב. אפשרות נוספת העלו **רב ניסים גאון** (שם) ו**התוספות** (שם), שאכן יש מקרים בהם הלכה כבת קול, אבל לא בכל עניין. כאשר בת הקול סותרת עקרון הלכתי הקובע ש'אחרי רבים להטות' - אין הלכה כדבריה, ולכן אין הלכה כרבי אליעזר. לעומת זאת, כאשר יש מחלוקת בין בית שמאי לבית הלל, ובית הלל הם אכן הרוב (למרות שהם פחות מחודדים מבית שמאי) - יש להקשיב לדבריה¹.

¹ אם כן מדוע עמד רבי יהושע על רגליו והכריז שאין הלכה כבת קול כיוון שלא בשמים היא? והרי יש מקרים בהם הלכה כבת קול! **התוספות** (שם) תירצו שכוונתו לומר שאין הלכה כמותה רק במקרים בהם בת קול סותרת עיקרון הלכתי. פירוש אחר לדברי רבי יהושע מופיע בגמרא בברכות (נב ע"א) שם עולה, שלדעת רבי יהושע גם במחלוקת בית שמאי ובית הלל אין הלכה כבית הלל (ועיין תוספות שם).

ג. **האור שמח** (יסודי התורה ט, ד) על בסיס הבנתו את דברי הרמב"ם, כתב לחלק בין מקרה בו בת קול פוסקת שהלכה תמיד כפוסק מסוים, לבין מקרה בו היא קובעת הלכה ספציפית. נראה בביאור דבריו, שכאשר בת קול קובעת שהלכה תמיד כפוסק מסוים יש הגיון לפסיקה זו, לדוגמה כבית הלל כי היו נוחים יותר, או כשמואל כי היה רגיל בבית דין - ולכן אין פה פסיקה שרירותית משמים. לעומת זאת, כאשר בת קול קובעת שהלכה כדעה מסוימת במחלוקת, ואין הצדקה אמיתית ונראית לעין שאכן הלכה כמותה אלא שרק רצון אלוהי כופף את חכמים לפסוק הלכה כדעה זו, במקרים מעין אלו כולם מודים שלא בשמים היא, ואין לפסוק כך (ועל אף שבתנורו של עכנאי בת קול אמרה שהלכה כרבי אליעזר 'בכל מקום' - רק רבי יהושע חלק וסבר שאין לקבל דברי הבת קול).

ספק מציאות'

עד כה ראינו את דיון הפוסקים, במקרים בהם בת קול מכריעה במחלוקת פוסקים. בנוסף, נראה מדברי **הרא"ש** (גיטין ד, מו) שניתן לבת הקול להכריע הכרעות הנוגעות לספיקות במציאות, למרות שבעקבות כך מוכרעת ההלכה. הסברא לכך, שבמקרה מעין זה בת קול אינה מכריעה את ההלכה, אלא רק מבררת את המציאות וההלכה נקבעת ממילא.

משום כך, כאשר דן הרא"ש האם נשים יכולות להכין ציצית, הוא דחה את דברי רבינו תם הסובר שנים אין יכולות לקשור במספר ראיות, כשאחת מהן היא גמרא בבבא בתרא (עד ע"ב) המספרת שבת קול הכריזה שביתו של רבי חנינא, היא זו שעתידיה להכין ציצית לצדיקים לעתיד לבוא, וכן כתב **המשנה למלך** (אישות ט, ו).

שו"ת מן השמיים

למרות מאמר המשנה באבות (ו, ב) שבכל יום יוצאת בת קול מהר חורב ונוזפת באלו שאינם לומדים תורה, נראה שבזמן הזה אין מי ששומע בת קול, וודאי שלא למדים ממנה הלכות. עם זאת, התפתח דיון בעקבות רבי יעקב מרז"ש, שהביא בספרו שאלות ותשובות רבות אותן שאל את השמים, והן נענו לו בשנתו בחלום.

בין השאלות, מקרים רבים בהם נחלקו במהלך הדורות. לדוגמה: בסימן א' האם נשים יכולות לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא (עיין בדף לסוכות שנה ב'), בסימן ב' וג' כמה ברכות יש לברך בהנחת תפילין וסדר הפרשיות (עיין בדף לפרשת בא שנה ב'), בסימן ה' האם צריך לטבול לפני התפילה (עיין בדף לפרשת אמור שנה ג'), בסימן י' בחיוב ברכות השחר (עיין בדף לשבועות שנה א') ועוד.

מחלוקת הפוסקים

כיוון שכאמור חלומותיו של רבי יעקב מרז"ש נוגעים בהרבה נושאים למעשה, נחלקו הפוסקים כיצד יש להתייחס לדבריו. יש להעיר, שכפי שהביא **הרב ראובן מרגליות** (הקדמה לשו"ת מן השמים) ניתן למצוא בספרות השו"ת מקרים נוספים בהם הכריעו על פי חלום או התחשבו בו (בעיקר לחומרא), אך כיוון שהשו"ת מן השמים מבוסס כולו על דברי חלומות, הדיון התמקד בו:

א. **הרדב"ז והחיד"א** סברו, שאמנם אין להתבסס על דברי השו"ת מהשמים באופן בלעדי, אך כאשר יש מחלוקת בין הפוסקים וכדומה ניתן להוסיף את שיטתו, ושיכריע את הכף. משום כך פסק **בברכי יוסף** (תרנ"ד), כיוון שכך הביא רבי יעקב מרז"ש, יש סמך למנהג הנשים המברכות על הלולב בסוכות, למרות שלדעת השולחן ערוך אין לנשים לברך על מצוות עשה שהזמן גרמא.

לעומת זאת, כאשר דן הברכי יוסף בשאלה האם נשים צריכות לברך על ההלל בראש חודש, פסק שאין לברך למרות שרבי יעקב מרז"ש הביא שפסקו מהשמיים לברך. בטעם החילוק הסביר **המהדיר על הברכי יוסף** (שם), שרק כאשר יש מחלוקת פוסקים וכן יש הנוהגים לברך, ניתן לצרף את 'השמים', ולא בכל עניין הלכה כמותו. ובלשונו:

"ומקשים וכי בכל מילי סמכין על דעת רבי יעקב ממרוש? הרי הלל בראש חודש ושהחיינו ביום פורים, דבשו"ת מן השמים כתב לברך, ולא נהגין כן. והיא תמיהה רבתי לכאורה. אלא שרבנו כתב שמכין שנהגו כן כדאי הוא הכרעת השמים דלא לאשוויי למתירים לברך ולנוהגים כן מנהג טעות. ובוודאי לא כתב רבנו שבכל נכריע על פי השמיים."

ב. **הרב עובדיה** (יביע אומר א, או"ח מא - מב) חלק וסבר, שאין לסמוך על שאלות ותשובות מהשמיים שהרי 'לא בשמים היא'. משום כך חלק על הברכי יוסף וסבר שאין לנשים לברך על נטילת לולב, כשם שאין לנשים הצועדות בעקבות השולחן ערוך לברך על שאר מצוות עשה שהזמן גרמא.

עוד הוסיף, שאין לקבל את טענת החיד"א (יוסף אומץ פב) שאם השולחן ערוך היה רואה את דברי השו"ת מן השמים, היה חוזר בו משתי סיבות. ראשית, ישנו מקרה בו הראב"ד פסק הלכה מסוימת על פי רוח הקודש שהופיעה בבית מדרשו, ולמרות זאת הרמב"ם חלק עליו. שנית, דברי החלום אינם וודאיים, ואין הם סיבה מספיק טובה בשביל להיכנס לחשש ברכה לבטלה. ובלשונו:

"ולפי זה יש לתמוה על מה שכתב החיד"א שנראה ודאי שאילו שלטו מאור עיני קדשו של מרן, בתשובות רבינו מהר"ם ממרוש, שיש לנשים לברך ודאי כך היה פוסק ומנהיג. דמנא לן ודאות זו? והרי לרמב"ם הוי כנביאות שקר, וכן נראה דעת הרמב"ם שלא חשש למה שכתב הראב"ד שהופיעה רוח הקודש על מדרשו."

למרות הכרעתו, גם הרב עובדיה מודה שהסומך על דברי שו"ת מן השמים אינו עובר על פסק **הרמב"ם** (יסודי התורה ט, ד), שנביא המכריע באחת ממחלוקות התורה, ייחנק. כיוון שרק נביא שסומכים על דבריו לגמרי ומתנבא בשם ה' בהחלטיות עובר על האיסור, אך לא בדברי חלומות שכפי שראינו לעיל אינם וודאיים, וניתן לדון בהם ולא לקבלם (ועיין הערה²).

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שיעוד אנשים יקראו...

² להשלמת העניין ראינו בעבר (וישב שנה א'), שיש סתירה בין הגמרא בסנהדרין לנדרים, האם יש לסמוך על דברי חלומות, סתירה בה נאמרו מספר יישובים. א. יש שכתבו שיש להתייחס לחלום כספק, לכן בדיני איסורים יש להחמיר ובממונות להשאיר את הממון בחזקתו. ב. יש שכתבו שרוב החלומות אינם אמיתיים, ורק בחלום המראה סכנה יש לחשוש. ג. ויש שכתבו, שרק חלום שלא חשבו עליו במהלך היום נחשב אמת.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com